

gova razdoblja, kao i poznavanje teorije književnosti i književnosti uopće I naoko najlakši tekst često redaktora postavlja pred nove probleme, koje mora riješiti sam, i gdje mu nikakva pravopisna uputstva ne mogu pomoći. Pitanja, na koja nailazi, nisu više samo jezična i pravopisna, već se odnose na kritiku teksta. Ona prelaze okvir i problematiku ove bilješke — kao što taj okvir prelaze i pitanja, spomenuta u navedenim rečenicama »Našega jezika«. O njima uostalom ima bogata literatura, na različitim jezicima.

O RAZNOLIKOJ SLUŽBI KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Ljudevit Jonke

Kada govorimo o kulturi književnoga jezika, tada ne smijemo smetnuti s uma, da su službe (funkcije) književnoga jezika nekolikostruke i različite, pa prema tome mora biti različit i postupak pri ocjenjivanju pravilnosti i pri pomaganju službe takvog funkcionalnog jezika. Premda je kriterij za prosuđivanje pravilnosti naučnog i pjesničkog jezika u biti jednak s obzirom na gramatičke i pravopisne osobine, ipak svaka od ovih dviju funkcija književnoga jezika ima svoje osobitosti i potrebe, koje ne smijemo zanemarivati. S obzirom na to, što kod nas još uvijek nisu o tome pojmovi sasvim pročišćeni, vrijedno je i o tom problemu reći koju riječ.

Kod nas je još uvijek vrlo čest slučaj, da se naš književni jezik, i kod Hrvata i kod Srba, naziva jednostavno narodnim jezikom. Tako i u našim nastavnim planovima govorimo o učenju latinskoga, engleskoga, francuskoga, njemačkoga i narodnoga jezika. Pod ovim posljednjim mislimo zapravo na učenje hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. To svakako potječe iz nedaleke prošlosti, kad smo svoj narodni jezik stavljali kao bitnu oznaku nacionalnosti u suprotnost prema kakvom stranom jeziku. Možda je u tome i odjek poznate činjenice, da se naš književni jezik kao rijetko koji drugi glasovno, oblikovno i sintaktički upravo podudara s narodnim jezikom najmladih govora štokavskoga dijalekta. Kadikad dolazi do toga naziva i zbog toga, što je naš jezik zapravo jezik triju naroda, Hrvata, Srba i Crnogoraca, a ima i dva naziva, pa se kraćim izrazom zamjenjuje dulji naziv. A ipak taj termin nije u tim slučajevima pravilno upotrebljen, jer se jednome pojmu daje čak naziv drugoga pojma.

Narodni jezik ušao je u hrvatsku književnost vrlo rano. Svi naši dijalekti, i čakavski, i kajkavski, i štokavski, vršili su u različita vremena i u različitim našim narodnim krajevima funkciju književnoga jezika. Štokavski dijalekt narodnoga podrijetla doživio je osobito bujan cvat književnog jezika u dubrovačkoj književnosti 16., 17. i 18. stoljeća. Ali svi ti narodni,

pučki govori, čim postadoše književni jezici, nužno su se po svojoj novoj funkciji u koječemu udaljili od svojeg narodnog temelja. I što je koja pokrajinska književnost dulje trajala i što je bujnije živjela, to je njezin književni jezik postigao viši stupanj savršenstva zadovoljavajući njezine najraznoličnije potrebe i udaljujući se time od svoje narodne osnove. Komunikativna funkcija pučkoga jezika morala se nužno prometnuti u višu stručnu ili estetsku funkciju književnoga jezika obrazovanih vrsta. Tako je to bilo i u drugim jezicima, pa je to tako bilo i kod nas. Dok je u narodnom jeziku upotreba jezičnih sredstava određena pretežno svrhom saopćavanja, pa su gotovo sva njegova jezična sredstva zajednička, dotle je u književnom jeziku potrebna veća funkcionalna i stilistička diferencijacija s određenijim i bogatijim Teksičkim blagom. Kao što je rekao prof. Skok, jezik seljačkoga svijeta nije dovoljan da izrazi sve bogatstvo raznolikog života građanskoga i socijalističkoga društva. Ili još jednostavnije rečeno, traktati iz nauke o spoznaji ili iz teorije književnosti ne mogu biti napisani jezikom, koji živi u širokim narodnim slojevima, nego književnim jezikom, koji je doduše izrastao iz narodnoga i sačuvao njegov duh, ali se oblikovao u organizam višega tipa s jasno određenom funkcijom u području književnosti, nauke i umjetnosti. Jedno je dakle narodni, a drugo književni jezik, premda i jedan i drugi imaju velik dio zajedničkog sadržaja.

Izrastajući tako iz narodnog jezika, književni jezik proživljava promjenu u tom smislu, da se on s jedne strane intelektualizira, a s druge opet razvija u gradu umjetničkoga djela. Prateći književni jezik od njegove najprimarnije funkcije, koja je također komunikativna u krugu obrazovanih ljudi, do njegove najviše intelektualizirane funkcije u formi naučnoga jezika, mi zapravo polazimo linijom, kojoj je početni stadij razumljivost, dalji stadij određenost i posljednji stadij točnost. U govornom jeziku intelektualaca nalazimo već jasno izraženu težnju za određenim, točnim i apstraktnim izražavanjem, koja opet raste u još viši stupanj poslovnoga ili radnoga jezika, kojemu je već osnovno obilježje određenost izražaja, da bi postigla svoj vrhunac u naučnom jeziku s točnošću kao osnovnim obilježjem. Narodni jezik ne može zadovoljiti te tri osnovne funkcije književnoga jezika, jer mu nedostaje i leksikalno blago i apstraktnost izražaja i povezanost i kompliciranost misaonog procesa. Nasuprot tome, i komunikativnim jezikom intelektualaca i poslovnim jezikom radnih ljudi i naučnim jezikom učenjaka kao osnovnim funkcijama književnoga jezika moguće je izraziti sve ono, što izražava narodni jezik kao njihov osnov i podloga, kao njihov stalni izvor i osvježenje, ali ipak kao primarniji, da ne rekнем primitivniji stadij jezika.

Ima još jedna važna razlika između narodnoga i književnog jezika. Narodni jezik živi i razvija se u širokom krugu narodnih slojeva po zako-

nima i pravilima, koji su se razvili u jeziku u određeno vrijeme i na određenom mjestu s uzusom kao osnovnim mjerilom za jezičnu pravilnost. Ono, što jezična zajednica prihvati i što upotreba, uzus, usvoji, to postaje obvezno za čitavu tu zajednicu. Drugi regulativ za pravilnost narodnoga jezika ne postoji. Naprotiv, za pravilnost pojedinih pojava u književnom jeziku nije mjerilo samo uzus književnosti, t. j. uzus dobrih pisaca, nego se norma književnoga jezika razvija i pod snažnim utjecajem lingvističke teorije. Vidljivo je to u čitavom razvoju našega književnog jezika od vremena Ljudevita Gaja i Vuka Stefanovića Karadžića preko Daničića i Maretića do najnovijih dana. Kako je već Vuk St. Karadžić bio izbirljiv u traženju onoga, što je općenitije, pravilnije i ljepše, odbacujući neke izrazite osobine narodnoga jezika iz književnog jezika! Kako je Tomo Maretić kod Hrvata izvršio golem utjecaj na formiranje suvremenoga hrvatskog književnog jezika i svojim naučnim radom i prijevodima iz svjetske književnosti! Ne može se nipošto održati mišljenje, da lingvistička teorija treba samo da kaska za razvitkom književnoga jezika bilježeći i tumačeći njegove pojave; naprotiv, za pravilan razvitak književnoga jezika i potrebno je i korisno, da lingvistička teorija održava korak s njegovim razvitkom i da pomaže i piscima, koji stvaraju uzus, i mladim generacijama, koje se bez nje ne mogu da snađu. Potreba i težnja za određenošću i točnošću u jezičnom izražaju nužno zahtijeva postojanost, doduše elastičnu, koju ne mogu ostvariti samo književnici, nego i lingvisti svojom sistematskom i svijesnom brigom o jeziku.

Ogledajmo malo taj poslovni jezik, koji ima gotovo toliko ogranaka, koliko ima raznih praktičnih struka! Tu je među najutjecajnijim ograncima upravo novinarski jezik sa svojim potrebama jasnog i određenog obavješćavanja, koji živi u specijalnim prilikama i kojemu brzina i potreba preglednosti diktiraju shematičnost i kliširanost izražavanja. Tu je zatim ogranak trgovačkoga jezika, poznat nam iz trgovačke korespondencije, kratak, jasan i određen, ali i shematičan i kliširan u najvećoj mjeri. Tu su zatim ogranci administrativnog, vojničkog, advokatskog, političkog, liturgijskog i diplomatskog jezika, kojima upravo funkcija diktira takve specifičnosti, koje bi u svakom drugom ogranku ili grani bile i smiješne, a možda i apsurdne. Svima tim jezicima, kao i naučnom jeziku, osnovna je potreba saopćavanje, primjereno svrsi, pa sve njih pojedinačno valja ocjenjivati i pomagati s obzirom na sposobnost, kojom vrše svoju funkciju, dakako pretpostavljajući kao *conditio sine qua non* gramatičku i pravopisnu pravilnost. Ne može se mjeriti uspješnost nekoga novinarskoga jezika s uspješnošću jezika iz kojega drugoga ogranka, nego samo u poređenju s kojim drugim manje ili više uspješnim novinarskim jezikom. Po izvršavanju službe mjerimo uspješnost istovrsnih ogranaka!

Ako je poslovni jezik zahtijevao određenost, naučni jezik traži točnost izražavanja. U njemu je intelektualizacija i upotreba apstraktnih izražaja nužno došla do maksimuma. Nije čudo, što on u najvećoj mjeri obiluje stranim izrazima, apstraktnim imenicama, neologizmima, koji su često i nepotrebni i smiješni u običnom književnom jeziku. Poznato je, da nam se naučni jezik kadikad čini težak zbog svojeg imeničkog izražavanja i dugih rečenica, pa mnogi kod nas traže i od naučnog jezika, da se služi pretežito glagolskom dikcijom, koja više odgovara duhu slavenskih jezika. Pri tom svakako ne smijemo pretjerivati pa naučni jezik, koji je funkcija najvišega tipa mišljenja, pretvarati u pripovjedački jezik. Sažetost misli traži i sažetost jezika. Točnost izražavanja zahtijeva jasne i određene pojmove i ne može se uvijek zadovoljiti glagolskim opisivanjem i jednostavnošću narodnog izričaja. Možemo to sasvim jasno vidjeti u nasumce odabranom dijelu teksta iz »Značenja igre riječima«, rasprave prof. Zdenka Škrebca (278. knj. Rada Jugoslavenske akademije, str. 111.): »Jednako želim i opet naglasiti, da modifikacija pojmovnoga elementa riječi pod utjecajem glasovnoga niukoliko ne protuslovi postuliranoj premoći toga pojmovnoga elementa, nego je samo jače potvrđuje: težnja za potpunom intelektualizacijom, za potpunim osmislenjem riječi tako je jaka u jeziku, da se svaka glasovna mogućnost stavlja u službu te ekspresivnosti, pa moralo kod toga doći i do modifikacije prvotnoga smisla.« Kad bismo ovaj tekst željeli ispričati narodnom dikcijom, morali bismo ga razvesti u čitav niz jednostavnih rečenica, a ipak ne bismo rekli isto što ovom jednom intelektualiziranom rečenicom. Naučni jezik ima još jednu važnu osobinu, koja nužno izvire iz zahtjeva točnosti, a to je odsustvo osjećajnosti, afektivnosti, koja je u ostalim funkcijama jezika zastupana u većoj ili manjoj mjeri. A istaći valja još jednu razliku prema narodnom jeziku: dok smo za narodni jezik mogli reći da su gotovo sva njegova jezična sredstva zajednička istovrsnom kolektivu, dotle moramo za naučni jezik reći da je jedan dio, i to priličan, njegovih izražajnih sredstava ograničen samo na uži krug pripadnika struke. Ali time nije nipošto umanjena važnost funkcije naučnog jezika.

Osobito je razgranata i važna funkcija pjesničkoga jezika ili, kako ga još i drugačije zovemo, jezika umjetničkog djela. U ovoj funkciji jezik je postao materija, od koje se gradi umjetničko djelo. Samo se po sebi razumije, da je za ovu funkciju jezika najpretežnija upravo estetska ocjena. Kao jednu od bitnih odlika, po kojoj se jezik lijepe književnosti razlikuje od drugih jezičnih formi, Timofejev je istakao njegovu diferenciranost, složenost, raznorodnost. Po njegovoj formulaciji jezik lijepe književnosti odražava jezik društva u svoj njegovoj složenosti, u uzajamnoj vezi svih njegovih različitih oblasti, dok su sve druge forme upotrebe jezika tako reći jednostrane, t. j. upotrebljavaju one oblike jezika, koji su svojstveni

samo određenoj oblasti. Osobitost pjesničkoga jezika naglašava i Ferdinand Brunot, kad kazuje, da zakone, koji upravljaju običnim saopćavanjem misli, ne smijemo kategorički nametati pjesniku, koji može naći iza granica primljenih jezičnih forma osobite načine intuitivnoga izraza. A Mukafovský čak smatra, da je pjesnički jezik tako samosvojan, da uopće i nije vrsta književnoga jezika. Po njegovu je shvaćanju norma književnoga jezika samo pozadina, na kojoj se projicira struktura pjesničkoga djela. Prema tome jezična kritika umjetničkoga djela može biti samo estetska.

Lingvisti dakako ne će ići tako daleko kao estetici prekidajući vezu između književnoga i pjesničkoga jezika, ali su i oni dužni u ocjenjivanju pjesničke funkcije književnoga jezika priznavati prioritet estetske ocjene. Sve nam to zapravo govori, kako su raznolike i osobite funkcije književnoga jezika i kako svakoj treba da pristupamo s gledišta njezinih osobitosti. Samo tako ćemo moći koristiti razvijanju njihovih aktualnih i latentnih mogućnosti. Mjerenjem jednim laktom postigli bismo štetnu nivelizaciju u tako različnim funkcijama, koje ne podnose nasilje.

Ako tako gledamo, nama će biti jasno, da obilje stranih riječi, turskih, talijanskih, njemačkih, koje nalazimo u narodnom jeziku, ne možemo opravdati u književnom jeziku. Isto tako ne može biti obvezno za književni jezik specijalno jezično blago bilo kojeg sela, makar i s područja najčistijeg štokavskog dijalekta, pa je stoga neumjesno, kao što rade neki pisci i prevodioci, pretjerano unošenje lokalizama u književni jezik, koji je već izgradio svoju normu i stekao svoju stabilnost upravo nastojanjem, da se proširi po što većem teritoriju. Takav se postupak protivi osnovnom zadatku književnoga jezika, da bude što razumljiviji, što određeniji i što prošireniji. Takvo pribiranje narodnog jezičnog blaga korisno je za leksikografiju, za prikaz narodnoga života i postizanje lokalnog kolorita, ali nanosi samo smetnju pravilnom razumijevanju književnoga teksta i, što je za pisca najtragičnije, ograničuje život njegovu djelu. Ako tako gledamo, ne će nas iznenadivati shematičnost novinarskoga jezika, ne ćemo se pretjerano buniti protiv apstraktnosti i nominalizacije naučnoga jezika, a shvaćat ćemo i česte i brojne pjesničke slobode. Bit će nam stalo samo do toga, da svaki ovaj funkcionalni jezik u okviru opće gramatičke i pravopisne pravilnosti što bolje izvršava svoje osobite funkcije. Upravo u tome stoje pred našim lingvistima još mnogi i korisni zadaci. Ima tu posla za čitave legije stručnjaka.

Premda smo tako u neku ruku odvojili književni jezik od narodnoga, ipak mi nikad ne prestajemo biti svijesni činjenice, da naš književni jezik crpe i svoje podrijetlo i svoju snagu iz narodnoga jezika. Kao u starini Anteju u dodiru sa zemljom, tako i naši pisci u neposrednom dodiru s na-

rodnim jezikom crpu i snagu i ljepotu i duh toga jezika. Ako bismo usvojili onu sliku, po kojoj je književni jezik samo pozadina, na kojoj se projicira struktura pjesničkoga djela, tada bismo s mnogo više opravdanja mogli reći i to, da je narodni jezik osnov, u kojem su položeni korijeni našega književnog jezika.

OKO NAŠE ORTOEPIJE

Stjepan Ivšić

4. *zadovoljiti* ili *zadovóljiti*?

Naši jezični savjetnici (i Maretić u svojem „Jezičnom savjetniku“ 1924) uče, da se glagol *zadovoljiti* (glagol *udovoljiti* odbacuju sasvim) slaže s akuzativom, a ne s dativom, t. j. da se veli *zadovoljiti koga* ili *što*, a ne *komu* ili *čemu*, no ni jedan se ne osvrće na njegov akcenat *zadovóljiti*, kako mnogi govore mjesto Vukova *zadovoljiti*, kao što govore i *izdovóljiti* i *nadovóljiti* mjesto Vukova *izdovoljiti* i *nadovoljiti*. Tako i u Ristić-Kangrginu „Srpskohrvatsko nemačkom rečniku“ nalazimo *zadovóljiti*, *-dovoljim*, i *izdovóljiti*, *[-dovoljim*, pored *nadovoljiti* i *povoljiti* 'ugoditi', a u Benešićevu „Hrvatsko-poljskom rečniku“ *zadovoljiti* i *izdovóljiti* bez složenih glagola sa *na-* i *po-*. I prema Vukovu *odovrdovoljiti (se)* i *ozldovoljiti (se)* govore mnogi *odobrovóljiti* i *ozlovóljiti*, pa tako nalazimo u R.-K. *odobrovóljiti (se)* pored *ozldovoljiti (se)*, a u Benešića protiv očekivanja *odobrdovoljiti se* (s riječju i s akcentom preuzetim iz VRj.) pored *ozlovóljiti*. Prema tome nastaje pitanje, kako ćemo spomenute glagole akcentovati u našem književnom jeziku. Da bismo odgovorili na to pitanje, treba reći, kako jedan i drugi izgovor stoji prema zakonima naše akcentuacije.

Već je u 3. članku rečeno, da je formant *-i-* u infinitivnom završetku *-iti-* imao akutsku intonaciju, pa je prema tome u nas bio stariji akcenat *-íti* u svih glagola, gdje je osnova imala promjenljiv akcenat; ispor. na pr. *udmítiti* pored *ókucíti*. Svi ovdje navedeni glagoli sa *-voljiti* po svojem su postanju t. zv. denominativni, izvedeni od osnove *volj-* imenice *vólja* s akcentom akutske prirode, koja se vidi i u priloškom *dovólje* > *dđvolje*. Prema tome taj akcenat, budući postojan, ostaje na imenskoj osnovi i u izvedenom glagolu *sa-*, (*na-*, *iz-*) *dđvoljiti*, i ne prelazi na formant *-ui*. Za akcenat *pđvoljiti* sa značenjem „učiniti komu što *pđ volji*“ imamo paralelu u *pđtkožiti se* s akcentom prema osnovnoj imenici *kđša*. Akcenat u *odobrovóljiti* i *ozldovoljiti* stoji prema starijem akcentu kompozita *dobrovól'jan* > *dđbrđvoljan* i *zldovóljan* > *zldovóljan* mjesto mlađega *dđbrđvoljan* (VRj. ima oba akcenta) i *zldvóljan* (u VRj. bez *zldovóljan*). U našem je starom jeziku bio i glagol *dovoljiti* sa značenjem spomenutoga glagola *pđvoljiti*; Budmani ga je akcentovao *dovóljiti*, ali